

הסכנה שבברכה

שלושה פסוקים (ו, כד-כז) בולטים בפרשתנו. בהם מברכים הכוהנים את העם עד עצם היום הזה. כאן נעמוד על הראשון מבין פסוקים אלה: "יְבָרְכֶךָ ה' וְיִשְׁמְרֶךָ". מה פירוש וְיִשְׁמְרֶךָ? תשובה פשוטה נתנה על ידי רש"י: "יְבָרְכֶךָ - שיתברכו נכסיד. וְיִשְׁמְרֶךָ - שלא יבאו עליך... ליטול ממונך". ואולי מסתתרת בפסוק זה קביעה עמוקה יותר, אותה חשף הנצי"ב, רבי נפתלי צבי יהודה ברלין (1817-1893) בפירושו "העמק דבר". ברכת יְבָרְכֶךָ, היא לא רק ברכת העושר. היא ברכת הכשרונות והסגולות האנושיות כולן, "לכל אדם במה שיש לו", לאחד תורה, לשני סחורה. מעתה עלינו להבין אחרת את סיום הפסוק: וְיִשְׁמְרֶךָ. כל ברכה צריכה שמירה "שלא יהפכו לרועץ חס ושלום". הרובד הראשוני של הסכנות ברור בעצמו. כמובן, כדברי רש"י, בעל נכסים צריך שמירה, מגניבה ואבידה, ממעילה וקריסת הבורסה. בעל-תורה צריך שמירה שלא ישכח את תורתו. אלא ששניהם זקוקים לשמירה נוספת. בכל ברכה יש סכנה. בעל-תורה צריך שמירה – מוסיף הנצי"ב – "מן הגאווה וחלול השם" שעלולים לגרום מעשיו. בעל נכסים "שלא יהי העושר לרעתו".

בארבע מלים אחרונות אלו מהדהדים דברי קהלת (ה, יב) על "עֲשֹׂר שְׁמֹר לְבַעְלֶיךָ לְרַעְתּוֹ". מהקשר הכתובים נראה לכאורה, שמדובר בהם על אדם המאבד נכסיו כשבניו נשארים בחוסר כל. ארון הספרים היהודי קרא פסוק זה העומד בפני עצמו, וכמכיל מסר עמוק ומכאיב יותר, המתייחס לאדם המאבד לא את רכושו, אלא את בניו. חז"ל ביטאו זאת באמירתם: "הזהרו בבני עניים שמהן תצא תורה!" (נדרים פא ע"א). בני עניים ולא בני עשירים. זאת תופעה החוזרת מאז ועד היום, והגיעה לשיאה במאות השנים האחרונות. מיוצאי הגטו, בני העניים, בני המהגרים, יצאה חכמה. הם הפכו להיות יסוד תוסס במדע ובתרבות, והם הביאו לעמנו את פרסי הנובל הרבים. לא כך, הדורות לשאחר מכן, בני העשירים, בני המשפחות השבעות. כאן נעוצה אחת ממלכודות העושר, השְׁמֹר לְבַעְלֶיךָ לְרַעְתּוֹ. המחסור נעלם. הצורך אבד, הכל הלא מצוי בהישג ידו של הילד והצעיר. אלא שהיעלמות הצורך פירושה, פעמים רבות, גם אובדן הנאת היצירה וחדוות הגילוי וההמצאה. בני העשירים הפכו לעניים, עניי נפש, לדים בשכלם וברגשותיהם. השעמום הקיומי השחיתם.

"רֵשׁ וְעֹשֶׂר אֶל תִּתֶּן לִי הַטְּרִיפְנִי לָחֶם חֻקִּי" ביקש בצדק החכם (משלי ל, ט). שני קטבים אלה עלולים להפוך למקורות רשע ופשע. "הַטְּרִיפְנִי לָחֶם חֻקִּי", צרכי הבסיסיים ביותר – כי בלעדיהם פֶּלִי יָמִי עֲנִי רָעִים (משלי טו, טו). אברבנאל (על בראשית לא, לא) הביע זאת תוך שהוא ערך דקונסטרוקציה של הפסוק בקהלת: "עֲשֹׂר שְׁמֹר לְבַעְלֶיךָ לְרַעְתּוֹ... פירושו... שהוא שמור לו כדי שבו יינצל מרעתו". ממון פירושו חינוך, בריאות ואף חיים! עוני פירושו גם השפלה. "תִּתְּנוּנִים יְדָבָר רֵשׁ וְעֹשֶׂר יַעֲזֹת" (משלי יח, כג) לפי הפרשן המופלא של

ספר משלי, לא מדובר כאן על השבח של דיבור נעים, אלא על ש"הריש והעוני גנאי לאדם... להשפיל נפשו לבריות ולהחניף להם". לעומת זאת העשיר יַעֲנֶה עֲזוֹת "יתעקש בדבריו... חֶכֶם בְּעֵינָיו אִישׁ עֲשִׂיר! (כח, יא), גם כי יכיר האמת לא יכנע אליו להודות עליו". גם הדפרסיה של העוני וגם המאניה של העושר הרסניות הן. ולמרות זאת, אם בני העניים לא יישברו, מהם תצא תורה. אכן המדרש (שמות רבה לא, ג) מדבר על שני הנסיונות אלה. "אשרי אדם שהוא עומד בנסיונו שאין בריה שאין הקב"ה מנסה אותה", את העשיר במאניה שלו, את העני בדפרסיה שלו.

אלא שביום השבועות עלינו לזכור את דברי הנצי"ב, לפיו גם העשירים בחכמתם, התלמיד-חכם ומקבילו החילוני – האינטלקטואל, עלולים לחטוא. בעקבות דבריה על בני העניים, שואלת הגמרא במסכת נדרים על תלמידי חכמים, אבות האומה, האינטלקטואלים, האם מבניהם תצא תורה? פעמים רבות האבות לא זוכים בכך. מבין ההסברים השונים לתופעה זו בולטת העמדה שזוהי תוצאת העונש על חטאי הגאווה. הם "מתגדלין בה", בתורה, הדורשת מהמנהיג לְבַלְתִּי רוּם לְבָבוֹ מֵאֲחָיו. הם מתנשאים על הצבור שלא לשם שמים ומבזים את המון העם. אלא שדמויות אלו הן אבות האומה, והבנים שהם מאבדים הם בניהם ובני כולנו. ואולי, בשבועות יום של מתן תורה, מותר לנו להעלות תפילה לשלומם הנפשי והרוחני של היקרים לנו ביותר, כדי שמהם תצא תורה.